

12. Берлин,
13. Краков,
14. Варшава,
15. Лида,
16. Полоцк,
17. Любек,
18. Гамбург,
19. Лунд,
20. Копенгаген,
21. Стокгольм,
22. Гданьск,
23. Клайпеда,
24. Рига,
25. Таллинн,
26. Витебск,
27. Вильнюс.

A. ŽALNIERIUS

KAUNO IŠTAKŲ IR ANKSTYVOSIOS RAIDOS ARCHEOLOGINIŲ TYRINĖJIMŲ PROBLEMOS

Nors probleminiai Kauno ištakų ir ankstyvosios raidos klausimai iki šiol nėra galutinai išspręsti, į kai kuriuos iš jų atsako pastarųjų metų archeologinių tyrinėjimų duomenys.¹

Istoriniuose šaltiniuose Kaunas pirmą kartą paminėtas 1361-1362 m. Pirmoji data susijusi su kryžiuočių ordino žvalgų pranešimu apie mūrinės pilies pastatymą, antroji — su pilies paémimu ir sugriovimu. Plačiame puolimo aprašyme minimi tik Nemuno ir Neries priešpiliai, miestas ordino kronikose paminėtas tik 1384 m.

Didesnės apimties Kauno pilies archeologiniai tyrinėjimai buvo pradėti 1954 metais. Jų metu buvo išaiškinti pilies gynybinių įrengimų statybos etapai ir jų raidos pagrindiniai klausimai. Vienas svarbesnių atradimų-piliavietės teritorijoje rastas ankstyvesnės gyvenvietės kultūrinis sluoksnis, datuojamas I m.e. tūkst. antrajā puse — XIII a.²

Nemuno ir Neries santaka, artimiausiai Kauno piliai senamiesčio kvartalai buvo tyrinėjami 1972—1988 m. Pagal gautus duomenis, iki 1930 m. keičiantis Neries vagai, upė nuoplėvė ne tik į šiaurės vakarus nuo pilies buvusius žemės plotus, bet ir du trečdalius piliavietės. Rytinėje teritorijoje 1985—1986 m. buvo užfiksotas kultūrinį sluoksnį klodas, tiesiogiai susijęs su ankstyvosios gyvenvietės ir pilies statybos laikotarpiais. Po švaraus žvyro sluoksniu, supiltu kasant pilies fosą, Trakų ir Pilies gatvių sankryžos rajone rastas 3—20 cm storio degesių ir juodžemio sluoksnis, plonėjantis šiaurės rytų link. Sluoksnuje vietomis pastebėti sudegusią pastatų likučiai — molinės aslos, krosnių liekanos. Tai rytinė piliavietės teritorijoje rastos gyvenvietės riba.

Pietinėje pilies pusėje, už fosos, kultūrinių sluoksnių, datuotinų pirmės gyvenvietės laikotarpiu, nerasta. Fosos žvyras užpiltas tiesiai ant pirmio žemės paviršiaus. Virš žvyro susiklostę sluoksniai datuotini ne anksčiau, kaip XIV a. pabaiga.

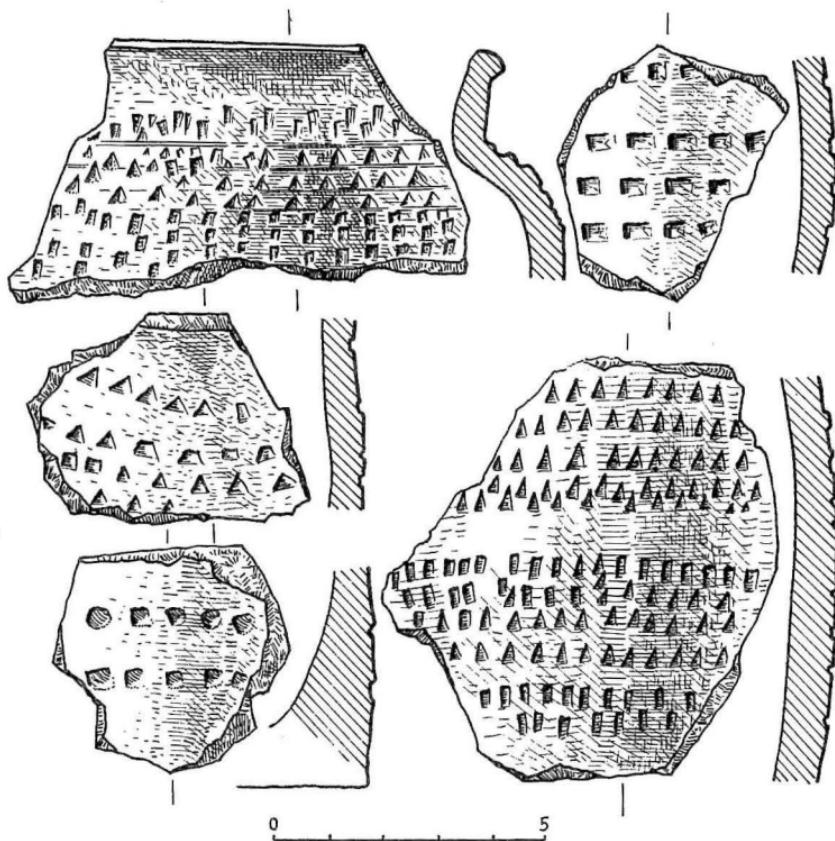
Kiek kita situacija yra Nemuno ir Neries santakoje. Tyrinėjant senamiesčio 4-ąjį kvartalą, kurio pietinės dalies kultūrinių sluoksnių kloadas yra pirmoje santakos salpinėje terasoje, buvo rastos sudegusių medinių pastatų liekanos. Prie jų yra susidareb labai nežymus kultūrinis sluoksnis, liudijantis, kad pastatai egzistavo labai trumpą laiką. Negausi keramika leidžia datuoti sudegusių pastatus XIV a. Galbūt tai 1362 m. kryžiuočių sudeginto Nemuno priešpilio likučiai.

Kitoje santakos pusėje, prie Neries, maždaug 100 m į pietvakarius nuo pilies, 1988 m. buvo iškasta 13 m² žvalgybinė perkasa. Po 2,6—3 m storio XVI—XX a. užpylimu buvo rastas iki 60 cm storio juodžemio sluoksnis, užfiksotas geologų grėžiniuose ir kitose santakos šiaurės vakarinės dalies vietose. Jame be gausių degesių kokių nors aiškesnių užstatymo pėdsakų nepastebėta. Rastąjų buitinę keramiką galima datuoti labai trumpu chronologiniu laikotarpiu: XIV a. pab.—XV a. viduriu.

Atrodytų, patvirtinama hipotezė, kad Kauno miestas kūrėsi ir iki XV a. vid. buvo Nemuno ir Neries santakos pirmoje salpinėje terasoje. Jam sudegus (tai liudija gausūs degesių pėdsakai), miestas XV a. viduryje persikėlė į antrąjį salpinę terasą, dabartinę senamiesčio vietą. Ši persikėlimą taip pat lemė ir politiniai-ekonominiai faktoriai: ordino antpuolių pabaiga, sparčiai besivystantys prekybiniai ryšiai, davę stimulą greitam miesto augimui.

Tyrinėjant anksčiau minėtą Trakų ir Pilies gatvių rajoną, ankstyvosios gyvenvietės sluoksniuose buvo rastos neįprastai ornamentuotos virimo puodų šukės. Indai žiesti arba apžiesti, molio masėje įmaišyta grūsto akmens, išdegimas vidutiniškas. Pakraštėliai vertikalūs, sienelės menkai profiliuotos. Pradedant nuo kaklelių, indų šonai puošti trikampių įkartelių, stačiakampių ir kvadratinių duobelų eilėmis (1 pav.). Gyvenvietės sluoksnyje rasta tik viena banguotų linijų ornamentu puošta šukė.

Viena kita įkartelėmis puošta šukė rasta ir kitose senamiesčio vietose, seniausiuose sluoksniuose, primenančiuose dirbamą žemę. Analogišku štampuotu ornamentu puoštas virimo puodas rastas tyrinėjant Vilniaus gatvės Nr. 22—24 sklypą

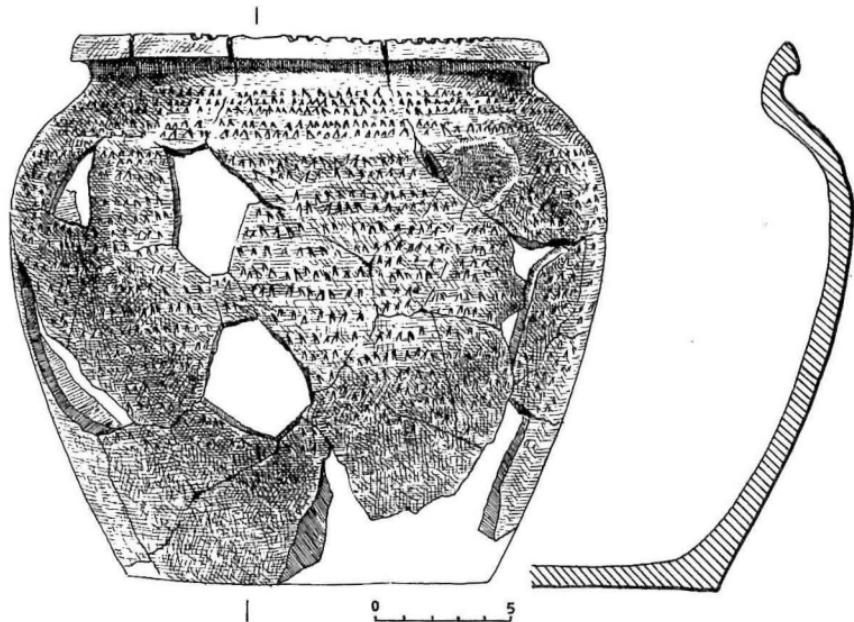

1 pav. Ankstyvosios gyvenvietės sluoksniuose rasta keramika (pieš. V. Ridikaitė)

(2 pav.). Panašiai ornamentuotos keramikos rasta Kauno apylinkėse, kasinėjant Radikių ir Šilelio kapinynus, Kédainių senamiestį. Ją reiktų datuoti X—XIV a.

Taip ornamentuota X—XIV a. keramika neskelbta nei Lietuvos³, nei Latvijos⁴ archeologinėje literatūroje. Analogiško ornamento indai rasti Prūsijos (Viskiautų ir Ekričių) bei Skandijos kapinynuose⁵. Šiuo atveju būtų galima kalbėti apie vakarų baltų ir skandinavų įtaką ir ryšius, egzistavusius tarp Kauno apylinkių ir vakarinio Baltijos arealo.

Ši ornamentika nebūdinga ir XIV a. pab.—XV a. Kauno miesto archeologinei medžiagai. Virimo puodai, kurie ankstyvajame miesto vystymosi laikotarpyje sudaro didesnę randamos buitinės keramikos dalį, buvo puošiami banguotų linijų, juostų, istrižų iškirtimų, prilipdytų juostelių or-

2 pav. Puodas rastas sklype Vilniaus gatvė Nr. 22—24 (pieš. V. Ridikaitė)

namentais ir jų kombinacijomis. Be to, puošybos tradicija išnyksta jau XV a. pabaigoje—XVI a. pradžioje.

Apibendrinant galima pasakyti, kad Kauno užuomazga reikėtų laikyti piliavietėje rastą gyvenvietę. Kiek abejonių kelia palyginti vélyvas Kauno vardo paminėjimas kryžiuocių kronikose, tuo pačiu mūrinės pilies statybos datavimas XIII a. pabaiga—XIV a. pradžia. Gal iki XIV a. vidurio šioje vietoje yra stovėjusi medinė pilis.

Daug klausimų kelia tas faktas, kad priešpilinės gyvenvietės indų puošybos tradicijos nebeatsispindi vélesnėje XIV a. antrosios pusės Kauno miesto keramikoje. Iškeltina hipotezė, kad vélyvajame gyvenvietės laikotarpyje joje buvo apsigyvenę prūsai ar vikingų palikuonys.

I šiuos klausimus turėtų atsakyti 1989 m. pradedami platūs Kauno pilies bei Nemuno ir Neries santakos archeologiniai kasinėjimai.

Literatūra:

1. Archeologinių tyrinėjimų ataskaitos // Paminklų restauravimo projektavimo institutas, archyvas, f. 5, b. 4—6, 500—101, 1746, 1985, 2278, 3161-2.

2. **Mekas K.** Kauno pilis//Lietuvos pilys. V., 1969. P. 156—157.
3. **Kulikauskas P.** Užnemunės piliakalniai (I—XIII a.). V., 1982. P. 77—89; **Kuncienė O.** Sarių senkapis//Lietuvos archeologija. V., 1979. T. 1. P. 87, pav. 17—2; **Volkaitė-Kulikauskienė R.** Punios piliakalnis. V., 1974. Pieš. 1b, pav. 16; 1.
4. **Цимермане И.Р.** Керамика I тысяч. н.э. как источник для исследования этнической истории и культурных взаимоотношений на территории Латвии // Из древнейшей истории балтских народов / по данным археологии и антропологии /, Рига, 1980. С. 70—79, рис. 3, 5.
5. **B. von zur Mühlen.** Die Kultur der Wikinger in Ostpreussen//Bonner Hefte zur Vorgeschichte. N. 9. Bonn, 1975. S.50, Taff. 20:3—6.
6. **Selling D.** Wikingerzeitliche und frühmittelalterliche Keramik in Schweden. Stockholm, 1955. S.39, 137; Abb.33,35.

А. ЖАЛЬНЕРЮС.

ИСТОКИ И РАННЕЕ РАЗВИТИЕ КАУНАСА. ПРОБЛЕМЫ АРХЕОЛОГИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ

Р е з ю м е

В исторических источниках Каунас впервые упоминается в 1361—1362 гг., в связи с постройкой каменного замка и его разрушением. Раскопки замка начались в 1954 г. По данным раскопок, начало его строительства датируется концом XIII и нач. XIV вв. На территории замка был открыт слой более древнего поселения, существовавшего со второй половины I тысяч. н.э. до XIII в. Его северовосточная граница найдена за пределами замчища. К югу от замка формировались только слои раннего города.

На южном терене слияния Немана и Нерис обнаружены сгоревшие остатки строений. Возможно, это остатки посада, упоминаемого в 1362 г. К югу от замка на первой террасе слияния рек найдены слои города, датируемого концом XIV — перв. пол. XV в. Это подтверждает гипотезу, что

город обосновался на первой террасе слияния рек и только в середине XV в. был перенесен в теперешнее место.

Орнаментика керамики поселения, датируемая X—XIV вв., не имеет аналогов в публикованном материале Литвы и Латвии. Похожий тип орнаментики найден в могильниках Пруссии и Скандинавии.

Истоками города Каунаса следует считать ранее поселение. Традиции орнаментики керамики поселения не отражаются в городском археологическом материале второй пол. XIV в. Предполагается, что в поздней стадии существования поселения здесь жили западные балты или викинги.

Рис. 1. Керамика из слоев раннего поселения в районе ул. Траку и Пилес.

Рис. 2. Керамика древнейшего слоя на участке ул. Вильняус, №№ 22—24.

R. SPRAINAITIS

XVII—XIX A. OLANDIŠKO TIPO PYPKĖS KLAIPĖDOS KULTŪRINUOSE SLUOKSNIUOSE

Rūkyti pypkes Europoje dar XVI a. pradžioje pradėjo Ispanijos ir Portugalijos jūreiviai. Tą „velnio išproti“ jie pernešė į Olandiją, Prancūziją, Angliją¹. Pirmieji molines pypkes pasigamino anglai XVI a. pabaigoje. XVII a. pradžioje anglų pypkių gamybos meistrai atsikėlė į Rotterdamą. Pypkių gamybai jie naudojo kaoliną arba kitaip vadinamą baltąjį molį ($H_4Al_3Si_2O_9$)².

Meistrai pagamindavo molinę arba medinę formą, susideančią iš dviejų pusiu, ir per galvutę pripildydavo ją šlamo (molio tyrės). Šlamas gerai užpildydavo formą ir bedžiūdamas traukdavosi prie sienelių. Molui kiek pradžiūvus, kotelje pradurdavo skylutę. Taip gaminant pypkės išeidavo mažesnės nei pati forma.

Olandijos prekybinis laivynas, karaliaučių Baltijos ir Šiaurės jūrose, savo naująja produkciją vežė į visus pajūrio kraštus. Vien tiktais Goudos miesto meistrai XVIII a. pypkėmis aprūpindavo pusę Europos³. XVIII a. pabaigoje